

PER QUÈ ELS ESTATS TENEN POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES: CONSTRUCCIÓ D'ESTATS I CONSTRUCCIÓ DE NACIONS

Kenneth McROBERTS

Com passa en tantes altres disciplines, les ciències polítiques han deixat l'estudi de la llengua, i els temes relacionats amb la llengua, als lingüistes. No ha estat fins recentment que els experts en ciències polítiques i filòsofs de la política han començat a reflexionar seriosament sobre el paper que la llengua, i els temes relacionats amb la llengua, juguen en la política; i a desenvolupar construccions normatives entorn de quin hauria de ser aquest paper. En poques paraules, hem hagut de treballar de valent per tal de posar-nos al dia.

I. ELS ESTATS I LA REGULACIÓ LINGÜÍSTICA

La primera tasca ha consistit a establir que la llengua no només juga un paper en la vida política, sinó també que, en el curs normal dels esdeveniments, els estats regulen la llengua i l'ús de la llengua. El fet és que pràcticament tots els estats ho fan. El problema és que molts d'ells no reconeixen aquest paper. Pretenen que la llengua és una qüestió pròpia de l'esfera privada i, com a tal, es

troba més enllà de l'abast o de la preocupació pròpia de l'estat. La mateixa ficció que s'utilitza per disfressar el paper de l'estat a l'hora de regular les relacions entre gèneres o la vida familiar serveix també per emmascarar les formes amb què l'estat regula l'ús de la llengua.

El fet és que tots els estats moderns, conscientment i deliberada, regulen la pràctica de la llengua, per molt que s'obstinin a declarar que no ho fan. Els estats regulen el *coneixement* de les llengües entre els seus ciutadans, i prenen mesures per tal de garantir que els ciutadans dominin una llengua comuna. Això queda palès en el fet que creïn i gestionin escoles públiques. Les escoles públiques impliquen un currículum comú i un currículum comú implica una llengua comuna. De fet, consolidar una llengua comuna o "nacional" podria haver estat la raó principal de crear escoles públiques.

Els estats també regulen l'ús de les llengües per part dels seus ciutadans, i no només en l'esfera pública. És evident que els estats regulen l'ús de la llengua en les seves pròpies estructures, ja sigui en l'administració pública o en l'àmbit militar. És típic que no hi hagi normes explícites en relació amb la llengua. Se suposa, senzillament, que una llengua –la llengua comuna o "nacional"– dominarà. Però hi ha normes implícites i sancions que garanteixen que així sigui. De la mateixa manera, tots els estats pressuposen quina serà la llengua en la qual s'han de proporcionar els serveis als ciutadans. En alguns casos aquestes pressuposicions s'autoperpetuen senzillament pel fet que aquells que proporcionen els serveis són persones monolingües. Però, en alguns casos, quan els funcionaris sí que dominen una segona llengua parlada pel públic, s'han d'especificar normes per tal de garantir que en aquestes relacions entre l'estat i els ciutadans s'utilitzi la llengua "correcta". És per aquest motiu que en alguns estats nord-americans s'han adoptat propostes d'utilitzar només l'anglès en referèndums públics per tal d'assegurar que s'utilitzi la llengua correcta. Sens dubte, l'any 2000 vint-i-cinc estats havien aprovat lleis declarant l'anglès llengua oficial.¹

La majoria dels estats també regulen la pràctica de la llengua més enllà de la seva pròpia esfera immediata. Els estats determinen, per exemple, quina llengua es pot utilitzar a les emissions radiofòniques i televisives públiques i privades. Implícitament i explícita, els estats exerceixen un efecte sobre la pràctica de la llengua dins de l'àmbit de l'economia quan estableixen normes relatives als contractes jurídics, quan regulen les pràctiques relatives a la igualtat d'oportunitats en l'ocupació, etc. Com tots sabem, alguns estats han intentat canviar deliberadament la

1. Carol L. Schmid, *The Politics of Language: Conflict, Identity and Cultural pluralism in Comparative Perspective* (New York : OUP, 2001) 57, i Aristide R. Zolberb, "Language Policy", paper no publicat, 3. Veure també Thomas Ricento, "Partitioning by Language: Whose Rights are Threatened?" a Thomas Riceno i Barbara Burnaby (eds), *Language and Politics in the United States and Canada: Myths and Realities* (Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1998), Cap. 13.

llengua en la qual funciona una economia, ja sigui a través de l'estímul i la persuasió o, directament, per via de la imposició. D'aquest tema, en parlaré més tard.

Finalment, molts estats busquen conformar la *qualitat* o el *caràcter* de la llengua utilitzada entre els seus parlants. Els estats poden voler estandarditzar l'ús de la llengua nacional mitjançant la publicació de diccionaris i d'altres guies per aconseguir una llengua "correcta". Habitualment, les escoles públiques són els fòrums d'aquest intent d'estandardització lingüística, però en alguns casos l'estat es pot apropar directament als mitjans de comunicació en un esforç d'alterar les pràctiques lingüístiques com ho fa Quebec's Office de la Langue française. Els estats poden també crear grups d'eminentes acadèmics i escriptors, els quals decretaran estàndards lingüístics nacionals i públicament honoraran aquells qui excel·leixin en l'ús de la llengua, tal com passa amb la Academie française.

Els estats tenen diverses raons per regular el coneixement de la llengua i la seva pràctica. És ben clar que el funcionament eficaç de l'economia depèn de pràctiques lingüístiques acordades de manera comuna. I això també és aplicable a les mateixes estructures estatals. Però en realitat es tracta de quelcom més profund que el simple desig de buscar l'eficàcia. És típic que les pressuposicions sobre la llengua estiguin immerses en la visió d'una nació. A l'hora de buscar la creació d'una nació-estat, i per tant definir la nació de manera que sigui totalment congruent amb l'estat, els líders estatals es preocupen inevitablement de cercar dels ciutadans un compromís comú amb la llengua o les llengües presumptament nacionals. De fet, en la mesura en què els ciutadans dominen la llengua nacional i la utilitzen en la seva vida diària es converteixen en senyals de la força d'una nació i de la seva integritat.

Recentment els filòsofs de la política han començat a esbrinar les implicacions del fet que tots els estats regulin la llengua. Aquest fet desafia seriosament la presumpció, nascuda del liberalisme processal nord-americà contemporani, que aquesta activitat és impròpia. I, consegüentment, Will Kymlicka argumenta que les nocions neoliberals d'una *nació cívica* que transcendeix totes les consideracions culturals són fonamentalment errònies: "El nacionalisme cívic té un component cultural. El nacionalisme francès i el nord-americà no es preocupaven tan sols de principis polítics; els interessava també crear una identitat comuna, en part mitjançant la imposició d'una llengua comuna."²

2. UNA LLENGUA NACIONAL ÚNICA

Implícita en la proposició segons la qual tots els estats moderns es dediquen a regular la llengua, hi ha una segona proposició segons la qual els estats miren

2. Will Kymlicka, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 244.

d'imposar una llengua única com a llengua comuna o "nacional".³ Només quan siguin incapaços d'imposar una llengua única (per pressions polítiques o pel pes demogràfic o econòmic d'una segona llengua) donaran suport a més d'una llengua. Els objectius que els van portar a regular la llengua en primer lloc els porten a decantar-se per una llengua única.

El mateix estat no tan sols funciona més fàcilment i de manera més eficaç amb una llengua única, sinó que a més pot perseguir millor el seu interès d'aconseguir l'engrandiment polític i econòmic promovent una única llengua "nacional". Si tots els ciutadans coneixen i utilitzen la mateixa llengua "nacional", el seu sentit de ciutadania comuna i d'identificació amb l'estat, com a nació-estat, serà més fort. I l'economia "nacional" funcionarà més eficaçment, amb menys barreres internes, si s'utilitza una llengua comuna en les transaccions de negocis i es pot arribar als consumidors mitjançant una llengua única. Segurament, en alguns casos, la presència d'economies veïnes poderoses que funcionen en una llengua diferent podria adjudicar valor als ciutadans (almenys a aquells que juguen papers econòmics seleccionats), que coneguin aquelles altres llengües. Però, així i tot, en molts estats, l'educació pública ha estat tan dominada per la preocupació d'inculcar la llengua "nacional", que aquestes consideracions han estat descartades.

L'argumentació que els estats afavoreixen una llengua única també pot ser aplicable als estats i províncies de sistemes federals. Certament ho és en els casos que coneixem millor: Suïssa, Bèlgica i Canadà.

Més enllà del mateix interès dels estats, hi ha raons normatives compel·latives per afavorir una llengua única comuna entre tots els ciutadans, i perquè l'estat prengui mesures per tal d'establir aquesta llengua. La concepció liberal d'una vida democràtica robusta pressuposa la capacitat dels ciutadans de deliberar. Els ciutadans han de poder debatre propostes polítiques i han de tenir l'oportunitat de presentar degudament la seva posició particular. Per tal de participar de manera efectiva en aquestes deliberacions, els ciutadans han de tenir accés a tota la informació rellevant. Fins i tot una concepció minimalista de la democràcia pressuposa que els ciutadans, o els seus representants electes, són capaços d'escrutar les activitats de l'estat i responsabilitzar els governs per les seves accions o inaccions. No seria difícil argumentar que aquestes consideracions es poden complir més fàcilment si tots els ciutadans comparteixen una llengua comuna. Per tant, se serveix millor la democràcia amb un sistema d'educació pública enfocat a impartir una única llengua comuna.

De la mateixa manera, les concepcions liberals d'igualtat social i econòmica pressuposen que, com a individus, els ciutadans poden participar plenament en

3. Stephen Barbour, "Nationalism, Language, Europe" a Stephen Barbour and Cathie Carmichael (eds.), *Language and Nationalism in Europe* (Oxford: OUP, 2000), 14. Vg. també Zolberg, "Language Policy", 6.

la vida econòmica. Es pot argumentar fàcilment que la capacitat dels ciutadans per fer-ho depèn molt de la seva capacitat per utilitzar la llengua de l'economia nacional. Sobre aquesta base, se serveix millor la igualtat garantint que tots els estudiants de les escoles públiques siguin educats en la llengua nacional, sigui quina sigui la seva primera llengua.

L'argument segons el qual les diferències lingüístiques i culturals dins d'un mateix estat només serveixen per perpetuar la desigualtat social i econòmica era central en la concepció jacobina de ciutadania que va sorgir de la Revolució Francesa.⁴ Sobre aquest argument han aparegut variacions en els llocs més diversos. És per aquest motiu que, durant el debat entorn del paper de l'espanyol a les escoles públiques de Califòrnia, molts individus i grups que normalment defensen la igualtat social i econòmica van argumentar que l'eliminació de l'educació bilingüe era la posició "progressista". Només a través de la immersió total en anglès els nens hispans podien adquirir les eines per convertir-se en ciutadans plens. Tret d'això, fins i tot fer un ús parcial de l'espanyol a l'etapa de primària els condemnaria a ser ciutadans de segona.⁵

L'efecte de totes aquestes consideracions és fer que els estats que reconeixen –i no cal dir aquells que promouen– més d'una llengua semblin "anormals" o "desviats". Per això, en el seu estudi *Languages and their Territories* Jean Laponce va trobar 132 estats que eren oficialment unilingües i només 32 que reconeixien més d'una llengua.⁶ Tenim motius per creure que la majoria de països en aquesta darrera categoria simplement no tenien cap altra alternativa. Per algun motiu han hagut d'acceptar la presència del multilingüisme entre els seus ciutadans. Habitualment no és per manca d'esforç.

Evidentment no fa falta que jo els recordi que a Espanya el règim actual d'acomodació limitada a la diversitat lingüística va ser precedit per un llarg període durant el qual l'Estat espanyol va perseguir una estratègia força deliberada de "genocidi cultural" del català i de les llengües de les altres nacions històriques.⁷ Però potser no sàpiguen que a Canadà l'estat també ha protagonitzat esforços per eradicar el francès, i amb resultats similars. Com mostraré més endavant, l'Estat canadenc s'ha tornat actiu a l'hora de promoure el francès, juntament amb l'anglès, com a llengua nacional. Però no sempre ha estat així. Quan

4. Anne Judge, "France: One State, One Nation, One Language?" a Stephen Barbour and Cathie Carnichael (eds.) *Language and Nationalism in Europe* (Oxford: OUP, 2000), 72. Vg. també Leila Sadat Wexler, "Official English, Nationalism and Linguistic Terror: A French Lesson," *Washington Law Review*, 71: 285, 1996, 301-304.

5. Marie McAndrews, *Immigration et diversité à l'école: le débat québécois dans une perspective comparative* (Montreal: Presses de l'université de Montréal, 2001), 39-42.

6. J.A. Laponce, *Languages and Their Territories* (Toronto: University of Toronto Press, 1987), Taules 22 i 23.

7. Stephen May, *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language* (London: Longman), 242.

Anglaterra va adquirir la Nova França a través de la conquesta militar l'any 1759, la seva intenció era que la colònia es convertís en angloparlant. És per això que la Royal Proclamation va declarar que la llengua anglesa seria l'única llengua oficial d'una nova assemblea representativa. De la mateixa manera, només uns quants anys abans, en aconseguir el control dels assentaments acadians a Nova Escòcia, els anglesos van procurar transformar la colònia d'una manera més directa, fent fora els acadians. En un cas primerenc, i generalment reconegut de "neteja ètnica", Anglaterra va deportar 7.000 persones. Al final ambdues previsions van esguerrar-se. Al Quebec, l'estratègia va ser derrotada per la demografia. A Acàdia, per la determinació dels deportats de tornar a la seva terra.

No obstant això, unes quantes dècades més tard les autoritats angleses van trobar un altre sistema per eradicar la llengua francesa. La colònia del Quebec, aleshores anomenada Baix Canadà, s'uniria a l'Alt Canadà per tal que els francòfons quedessin reduïts a una minoria. En aquella ocasió, als plans imperials britànics se'ls va unir el liberalisme britànic. Per a Lord Durham, autor de l'informe que proposava el pla, l'assimilació salvaria els francòfons del Quebec de la difícil situació en la qual es trobaven "destituïts de tot allò que pot vigoritzar i elevar la gent".⁸ Però aquesta estratègia també se'n va anar en orris.

3. RÈGIMS MULTILINGÜES

Si, de fet, l'estat no pot imposar una llengua única comuna, què ha de fer? Naturalment, qualsevol argument que afavorís una llengua única exigiria la limitació del nombre de llengües reconegudes. Si no hi ha una única llengua, aleshores quantes n'hi ha? Dues, o potser tres? Quin és el límit màxim? Entre els 32 estats multilingües de Laponce, la gran majoria, el 84%, són bilingües. Un altre 13% són trilingües, i només un 3% quadrilingües.⁹

Una altra qüestió és quina hauria de ser la relació entre aquestes llengües. Haurien de ser totes absolutament iguals? Es poden establir diferències entre les llengües en funció del seu pes demogràfic o en funció de la seva presència en les diverses regions dins de l'estat? Quines són les conseqüències de fer-ho?

3.1. Igualtat absoluta entre les llengües

Quan ens enfrontem amb la necessitat de reconèixer dues o més llengües, la majoria dels arguments normatius que exigeixen una llengua única semblaria

8. Gerald M. Craig, ed. *Lord Durham's Report* Carleton Library no 1 (Toronto: McClelland & Stewart, 1963), 150.

9. Laponce, *Languages and Their Territories*, 104.

demanar la igualtat absoluta en els drets de les llengües. Si la capacitat dels ciutadans de participar plenament en la vida democràtica depèn de la possibilitat de deliberar en una llengua comuna, aleshores dues o més llengües de deliberació democràtica haurien de tenir exactament el mateix estatus. Haurien de tenir el mateix estatus formal a la legislació i els parlaments, i també haurien de formar la base de sistemes de comunicació de masses i estructures informals de deliberació d'igual importància. De la mateixa manera, la igualtat dels ciutadans hauria d'implicar el seu dret a rebre serveis públics, incloent-hi l'educació pública dels seus fills, en qualsevol de les llengües reconegudes que escollissin, o almenys en la que coneguessin millor. D'igual manera, la igualtat social i econòmica de les persones dictaria que cadascuna de les llengües reconegudes hauria de ser igualment efectiva com a vehicle per participar en la vida econòmica i social.

De la mateixa manera, si la intenció de l'estat és abraçar dues o més llengües "nacionals", seria lògic pensar que aquestes llengües haurien de gaudir d'un estatus igual. Els parlants d'una llengua no se sentiran part d'una nació, ni en seran acceptats com a part, si la seva llengua té un estatus secundari. Per raons d'eficàcia, un estat podria afavorir una llengua per damunt d'altres en les seves pròpies operacions internes. Però la consciència d'aquest tipus de pràctiques podria fer que els parlants de les llengües desfavorides qüestionessin la seva pertinença a la nació.

És més, encara que abracessin aquest ideal, fins a quin punt tenen els estats capacitat per crear la igualtat formal? Al cap i a la fi, els estats només poden aconseguir els seus objectius exercint influència sobre les forces socials i econòmiques. En el cas de les llengües, aquestes forces posen limitacions especialment importants a l'estat. Les llengües existeixen dins de sistemes socials i culturals que tenen una lògica pròpia, independent de les lògiques dels estats. Les forces demogràfiques afavoreixen un grup de llengües i en desfavoreixen d'altres. En l'àmbit de l'economia, les pràctiques lingüístiques queden determinades per les preferències dels propietaris de les empreses i d'aquells que controlen el capital, igual que per la inserció de les economies dins de sistemes econòmics continentals i globals. Els mitjans de comunicació de masses internacionals i les estructures culturals afavoreixen l'ús d'una llengua (l'anglès n'és un exemple obvi), que d'altra manera podria tenir poca presència entre la població nacional. És més, la interacció d'aquestes forces socials i econòmiques a l'hora de determinar la força relativa de les llengües pot variar molt dins el territori d'un estat. Per tant, les polítiques que ajuden a igualar el paper de les llengües en una regió poden tenir un efecte totalment oposat a altres regions. En regions on grups de llengües minoritàries són econòmicament i socialment subordinats, la igualtat lingüística pot reforçar la posició de la seva llengua; en regions on la minoria lingüística és socialment i econòmicament dominant, la igualtat lingüística pot només servir per contribuir a la feblesa de la llengua majoritària.

3.2. Igualtat de llengües al Canadà

Aquests obstacles a l'ideal d'igualtat formal entre llengües queden demostrats clarament en els intents de l'Estat canadenc de fer efectiu aquest ideal a les darreres dècades. La creació del domini del Canadà l'any 1867 havia marcat la fi de qualsevol intent formal d'eliminar la presència del francès. Com a resposta a les pressions dels líders francòfons del Quebec (o de la vella colònia del Baix Canadà), es va adoptar un sistema federal. Així doncs, un govern provincial autònom al Quebec significava que els francòfons que vivien allí, que representaven la gran majoria de francòfons de Canadà i la majoria de la població de la província, estaven protegits davant de qualsevol intervenció hostil de l'Estat canadenc. No obstant això, els francòfons fora del Quebec eren una minoria dins de les seves províncies i, a començament del segle XX, cap d'aquells governs provincials reconeixia cap paper al francès a les institucions públiques. Però l'estat federal es va negar a intervenir-hi. Per a l'Estat canadenc, qualsevol reconeixement del francès era purament formal, i limitat al requisit constitucional mínim que el francès gaudeixi del mateix estatus que l'anglès al parlament federal i als tribunals federals, dels quals n'hi ha pocs.

Tot això va canviar els anys 60. Els líders federals van acceptar la noció que el francès havia de tenir el mateix estatus que l'anglès a tot el territori del Canadà. Aquest ideal era, de fet, la peça central d'una estratègia destinada a construir una nació: a partir d'ara Canadà s'havia de definir com una "nació bilingüe". En part, això era una resposta al creixement del nacionalisme al Quebec, que, com a mínim, demanava poders addicionals per al govern provincial, però que, més enllà d'aquesta pretensió, demanava la independència formal del Quebec. La pretensió del Quebec de convertir-se en la "pàtria" dels francòfons de Canadà s'havia de complir d'una manera particular. Tal com va declarar el primer ministre Pierre Trudeau l'any 1968, si els drets lingüístics s'han d'instal·lar a tot el territori canadenc, "Quebec ja no podrà dir que és ell sol qui parla en nom dels canadencs francesos... El Sr. Robarts parlarà pels canadencs francesos a Ontàrio, el Sr. Robichaud parlarà pels canadencs francesos a New Brunswick, el Sr. Thatcher parlarà pels canadencs francesos a Saskatchewan, i el Sr. Pearson parlarà per tots els canadencs francesos. Ningú podrà dir: 'Jo necessito més poder perquè parlo en nom dels canadencs francesos'." ¹⁰

Però l'ideal d'un Canadà com a "nació bilingüe" també responia a l'aprehensió davant l'hegemonia cultural i econòmica nord-americana. Així doncs, tal com va declarar el primer ministre Lester Pearson, "quan un americà us pregun-

10. Discurs pronunciat a la Quebec Liberal Convention el 28 de gener de 1968. Reproduït a l'*Ottawa Citizen*, el 29 de gener de 1968, segons cita George Radawanski a *Trudeau* (Scarborough: Macmillan-NAL Publishing Ltd., 1978), 286.

ti quina és la diferència entre Canadà i els Estats Units... responeu-li en francès!"¹¹

Amb tot, construir una nació bilingüe sobre aquestes línies no era una tasca senzilla. Per controlar les pretensions nacionalistes del Quebec, havia d'haver-hi una presència francòfona a tot el territori de Canadà. I si la capacitat de parlar tant el francès com l'anglès havia de ser una part intrínseca de la identitat nacional de Canadà, aleshores molts, si no la majoria de canadencs, hauria de ser personalment bilingüe.

La realitat lingüística de Canadà s'apartava radicalment d'ambdues premisses. Al cap i a la fi, el francès era una llengua molt minoritària a Canadà. L'any 1961, només el 28,1 % de la població tenia el francès com a llengua materna. A més, fora del Quebec, els francòfons eren minories petites a totes les províncies excepte a New Brunswick, i havien estat greument debilitats pels llargs processos d'assimilació. Els francòfons també eren una minoria en termes de poder econòmic. Fins i tot al Quebec, on els francòfons tenien una majoria numèrica esclafadora, la propietat i les funcions de gestió estaven generalment en mans d'anglòfons. Més enllà de la subordinació numèrica i econòmica, el francès també estava debilitat per l'esclafador domini de l'anglès a la totalitat d'Amèrica del Nord. Com era d'esperar, pocs anglòfons dominaven el francès, i la càrrega del bilingüisme requeia majoritàriament sobre la minoria francòfona. Resumint, podria haver-hi hagut raons de pes perquè l'Estat canadenc adoptés l'ideal d'una "nació bilingüe". Però es va enfrontar amb un poderós ventall d'obstacles, tant socials com econòmics. Quaranta anys després, el seu impacte encara és molt present.¹²

Respecte a les estructures del mateix estat canadenc, hi havia poca dificultat per establir la igualtat formal al parlament. Només era qüestió de recórrer a la interpretació simultània dels debats i a la traducció rigorosa de tots els documents. De manera semblant, col·locar un rostre públic bilingüe a l'Estat canadenc es reduïa a assegurar que tots els documents públics fossin bilingües. Però el servei públic federal era un assumpte molt diferent: especialment en els nivells més elevats, l'anglès havia estat atrinxerat des de feia molt de temps com a llengua del treball. Els polítics de l'estat canadenc reduïen la qüestió al coneixement lingüístic: els anglòfons, que constituïen la gran majoria dels funcionaris públics, generalment tenien poca o nul·la capacitat per funcionar en francès. Així doncs, es van invertir grans quantitats de temps i diners en cursos de francès per a anglòfons. Però els resultats van ser decebedors. A més, era evident que no

11. Segons cita Eric Waddell a "Reflexions sobre les implicacions de la immersió francesa pel Canadà anglès" a David Schneiderman (ed.), *Language and the State: the Law and Politics of Identity* (Cowansville: Éditions Yvon Blais, 1989), 431

12. L'impacte de les polítiques lingüístiques federals és analitzat per Kenneth McRoberts a *The Struggle for National Unity* (Toronto: Oxford University Press, 1997), Cap. 4.

només la posició numèrica minoritària dels francòfons, sinó també la pràctica lingüística establerta assegurava que els anglòfons que havien adquirit coneixements de francès continuarien funcionant en anglès, fins i tot quan es relacionaven amb francòfons. Les organitzacions funcionen més eficaçment en una llengua única, i el servei públic canadenc no és una excepció.

Naturalment, hi ha borses aïllades dins el servei públic en les quals els francòfons són majoria i l'imperatiu unilingüístic funciona a la inversa. Però això és generalment l'excepció a la regla. Es podria argumentar que una millor estratègia per convertir el francès en llengua utilitzada pel servei públic hauria estat potenciar aquestes borses, creant unitats formals de parla francesa. Però aquesta estratègia va ser generalment rebutjada pels polítics. Com a resultat, el servei públic federal continua funcionant majoritàriament en anglès en els nivells més elevats. No pot haver-hi cap demostració més clara que el coneixement d'una segona llengua no garanteix que aquesta segona llengua sigui utilitzada.¹³

Pel que fa a la societat canadenc, la visió federal d'una "nació bilingüe" presuposava que tant l'anglès com el francès haurien de ser presents a tota la nació. Conseqüentment, l'Estat s'havia de relacionar indistintament amb els ciutadans en la seva llengua en el lloc on residissin: els serveis públics s'havien de proporcionar en totes dues llengües arreu del país. Més enllà d'aquest objectiu, l'Estat canadenc havia d'intervenir activament per reforçar el coneixement i l'ús d'ambdues llengües arreu del país. És clar que històricament tant el coneixement com l'ús de les llengües francesa i anglesa han estat íntimament lligats al territori. La política lingüística federal no ha pogut escapar als efectes d'aquesta demografia basada en el territori ni, en última instància, ha pogut canviar-la.

Segons la llei *The Official Languages Act*, aprovada pel Parlament Canadenc l'any 1969, als ciutadans se'ls havia de garantir que certs serveis bàsics havien de ser bilingües arreu del país. En general, aquests eren serveis proporcionats per les oficines d'Ottawa al públic viatger. Fora d'aquests casos, com a concessió a la demografia lingüística de Canadà, els serveis bilingües només havien d'estar disponibles dins de "districtes bilingües" designats, en els quals hi havia una presència de parlants d'ambdues llengües. Però aquesta provisió mai es va posar en pràctica, en gran part a causa de desacords sobre quines àrees havien de designar-se com a bilingües. Aquests desacords estaven, a la vegada, alimentats per la resistència pública dels parlants de la llengua majoritària al fet que la seva àrea fos declarada bilingüe.

A Canadà, molts dels serveis públics més importants, especialment aquells que són crítics per la força i el benestar de les minories lingüístiques, són proporció-

13. Vegeu l'argumentació a McRoberts, *Misconceiving Canada*, pp. 83-4.

nats pels governs provincials. Un dels més importants entre aquests és l'educació pública. En un esforç per induir els governs provincials a proporcionar educació a les minories lingüístiques en la seva llengua, Ottawa ha transferit grans quantitats a les províncies. A més, sota el liderat del primer ministre Trudeau el govern federal ha encapçalat amb èxit un esforç per introduir a la constitució de Canadà una Carta de drets i llibertats que, entre altres coses, obliga els governs provincials a proporcionar educació en llengües minoritàries. Així i tot, un cop més la política pública ha xocat contra la demografia lingüística de Canadà. Proporcionar educació pública en una llengua minoritària requereix la presència d'un nombre mínim d'estudiants que parli aquella llengua. De vegades, els nombres han estat tan petits que l'educació en llengua minoritària es proporciona a un subgrup d'estudiants dins de l'escola que funciona principalment en l'altra llengua. En realitat, el domini de l'anglès com a llengua del treball fora del Quebec ha portat a molts estudiants francòfons, especialment a nivell de postsecundària, a optar per seguir els seus estudis en anglès.

Més enllà de fer els serveis públics al més bilingües possible, la política federal pretenia fer la mateixa societat canadenca més bilingüe. En gran part, això exigia reforçar l'ús del francès per part dels francòfons fora del Quebec. La igualtat entre les llengües de deliberació anglesa i francesa exigia reforçar el paper dels mitjans de comunicació en llengua francesa fora del Quebec, dins del Quebec els mitjans de comunicació en llengua anglesa estaven molt arrelats. L'esforç principal va consistir a estendre la cobertura de Ràdio Canadà, la divisió francesa de la ràdio i la televisió pública. En principi, era una simple qüestió de tecnologia. Tanmateix, no hi havia cap garantia que els francòfons que vivien fora del Quebec aprofitessin aquest servei. La gamma i varietat dels mitjans de comunicació en llengua anglesa, públics i privats, és encara infinitament més gran a totes les parts del Canadà fora del Quebec. A més, els mitjans de comunicació en llengua anglesa gaudeixen del prestigi associat a la llengua dominant a Amèrica del Nord.

En un intent de reforçar la societat civil francòfona fora del Quebec, s'han utilitzat recursos federals per donar suport a una gran varietat d'organitzacions que funcionen en llengua francesa. Així i tot, excepte a New Brunswick i a algunes parts d'Ontàrio, la posició demogràfica dels francòfons ha estat tan dèbil que ha imposat severes limitacions a allò que es pot aconseguir. La societat francòfona simplement no té l'abast ni la riquesa per competir efectivament amb la societat anglòfona. El desequilibri és encara més fort en el terreny econòmic, especialment en el sector privat, on, un cop més, amb l'excepció d'una part de New Brunswick i algunes zones d'Ontàrio, l'anglès és el rei absolut com a llengua del treball.

Com a resultat d'aquestes condicions, l'assimilació amb l'anglès ha perviscut com un fenomen força estès als afores del Quebec, on el nombre d'individus que utilitza el francès com a llengua materna ha disminuït de 675.920 l'any 1971 fins

a 619.000 parlants el 1996.¹⁴ Sens dubte la proporció de parlants de llengua materna francesa que no l'utilitzen a casa ha augmentat del 27% el 1971 fins al 37% el 1996.¹⁵

Així mateix, la proporció de parlants de francès a casa del total de la població fora del Quebec ha disminuït del 4.4 % al 2.9 %.¹⁶ La societat francòfona fora del Quebec resta molt menys afavorida que la societat anglòfona, com es pot veure en les diferències salarials. De la mateixa manera, l'assimilació a l'anglès ha continuat sent un fenomen estès amplament fora del Quebec.

Per als polítics federals, fer la societat canadenca més bilingüe també significava incrementar el bilingüisme personal: la competència lingüística en l'altra llengua oficial. En aquest cas, els esforços principals han estat centrats en els programes educatius d'immersió en llengua francesa per a nens anglòfons. Durant dècades, Ottawa ha proporcionat als governs provincials diners per donar suport a les escoles d'immersió, en les quals els nens anglòfons reben la major part de la formació, si no tota, en francès. Aquestes escoles han atret un gran nombre d'estudiants, prop de 300.000 a tot el territori de Canadà.¹⁷

Els efectes d'aquestes iniciatives es poden veure en el notable augment del bilingüisme entre els anglòfons joves, que ha passat d'un 3% l'any 1971 a un 11% l'any 1991.¹⁸ Amb tot, tret de la important excepció del Quebec, no és gens clar que aquest demostrable increment en els coneixements del francès com a segona llengua hagi anat acompanyat d'un augment de l'ús del francès. Al cap i a la fi, a la major part de Canadà fora del Quebec la presència de francòfons és tan petita que els graduats anglòfons dels programes d'immersió tenen poques oportunitats d'utilitzar les seves noves habilitats lingüístiques. Aquest fet ha estat empitjorat per la tendència d'alguns elements de la minoria francòfona a desencoratjar el contacte entre els estudiants anglòfons dels programes d'immersió i els estudiants francòfons. Per exemple, els francòfons han insistit que els nens francòfons rebin la seva educació en francès a institucions diferents de les escoles d'immersió en francès. Probablement amb raó, han argumentat que el fet de compartir escoles portaria a l'assimilació dels nens francòfons.

14. *Census of Canada*, 1971, cat. 92-726, Taula 26, i *Census of Canada, 1996, Mother Tongue, Home Language and Knowledge of Languages*, Statistics Canada Release, Desembre 2, 1997.

15. B.R. Harrison i L. Marmen, *Languages in Canada* (Scarborough, Ont.: 1994), Taula A.1, i *Census of Canada, 1996, Mother Tongue, Home Language and Knowledge of Languages*, Statistics Canada Release, desembre 2, 1997.

16. *Census of Canada, 1996, Mother Tongue, Home Language and Knowledge of Languages*, Statistics Canada Release, desembre 2, 1997.

17. L'any 1999-2000, al Canadà van haver 318.244 estudiants que es van matricular en programes d'immersió al francès (Canadian Parents for French, *The State of French Second Language Education in Canada*, 2001 [Ottawa: Canadian Parents for French, 2001], Taula 3).

18. Dades corresponents a anglòfons entre 5 i 19 anys (B.R. Harrison i L. Marmen, *Languages in Canada* [Scarborough, Canadà: Prentice-Hall, 1994], Taula 4.4).

En poques paraules, els esforços de l'Estat canadenc per transformar Canadà en una "nació bilingüe" han tingut, en el millor dels casos, resultats mixtos. El francès ha assumit el mateix paper que l'anglès com a llengua de deliberació en el Parlament federal, però encara ha d'assumir un paper igualitari en el funcionament del servei públic: en aquest àmbit, el coneixement del francès no n'ha garantit l'ús. Dins la societat canadenc, el patró històric d'acord amb el qual el coneixement i l'ús del francès es concentra al Quebec continua intacte. A la major part de Canadà, fora del Quebec, la societat francòfona segueix desfavorida davant de la societat anglòfona, i això es reflecteix en els elevats i continuats índexs d'assimilació. Entre els joves anglòfons fora del Quebec, pot ser que hagi augmentat el coneixement del francès, però l'ús d'aquesta llengua, especialment en la comunicació amb els francòfons, continua sent limitada. El coneixement i l'ús del francès i l'anglès continua vinculat en gran part al territori.

L'experiència canadenc sembla suggerir que, si la igualtat lingüística s'ha d'entendre com la igualtat de les llengües arreu del territori d'un estat, s'han de tenir en compte una sèrie de limitacions reals en allò que es pot aconseguir. Si les llengües són tan diferents com l'anglès i el francès, fins al punt que poques persones poden dominar ambdues llengües per igual, les grans organitzacions, entre les quals s'inclou el mateix estat, tenen tendència a funcionar en una sola llengua. Això també serà així a les regions arreu del territori de l'estat, per molt que l'estat s'obstini a canviar aquesta situació. D'igual manera, serà difícil que l'estat establi la igualtat econòmica i social entre llengües dins d'un territori concret.

3.3. Igualtat entre territoris lingüístics

Si el territorialisme de l'ús de la llengua, igual que el seu coneixement, és tan intractable, potser la igualtat lingüística s'hauria de concebre de manera diferent. La igualtat seria que cada llengua tingués un territori propi, en el qual fos dominant, i en una equivalència aproximada de les condicions socials i econòmiques d'aquests territoris respectius. Jean Laponce dona un argument convincent segons el qual quan dues llengües "es troben properes tant socialment com geogràficament, la llengua més feble es trobarà sota la forta pressió de la llengua dominant. La primera i a la llarga l'única possible defensa és separar la territorialitat de les llengües el conflicte de les quals es vol evitar".¹⁹

Històricament, doncs, el model d'aquesta igualtat lingüística basada en la territorialitat ha estat Suïssa.²⁰ Amb el federalisme, es poden seguir diferents

19. Jean Laponce, "Politics and the Law of Babel," *Social Science Information*, 2001, 49 (2), 188-9. Vg. Jean Laponce, *Languages and their Territories*.

20. Kenneth D. McRae, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Switzerland* (Waterloo, Ont: Wilfrid Laurier University Press, 1983), Schmid, *Politics of Language*, cap. 7.

règims lingüístics a diferents nivells de govern.²¹ Així, a les institucions federals estan reconegudes totes tres llengües nacionals. Però a nivell cantonal només hi ha una llengua oficial a 22 dels 26 cantons.

La recent experiència de Canadà també és instructiva. De la mateixa manera que l'estat federal ha intentat, amb èxit limitat, donar al francès un estatus igual al de l'anglès arreu del territori, el govern provincial del Quebec ha procurat assegurar un estatus dominant del francès dins del Quebec. Històricament, el francès havia estat en una posició desigual davant de l'anglès, no només dins el conjunt del territori canadenc, sinó fins i tot en el mateix Quebec. Canviar aquest patró lingüístic dins del Quebec, fent que el francès fos la llengua dominant allí, podria contribuir molt a posar fi a la desigualtat lingüística de Canadà, encara que fos a nivell territorial.

En els anys 70, el govern provincial del Quebec es va implicar de manera directa en la política lingüística. Amb la Bill 22, i després amb la Bill 101, es va declarar que el francès era l'única llengua oficial de la província. Els infants immigrants van ser obligats a entrar en el sistema escolar en llengua francesa, i les empreses privades van ser induïdes a fer del francès la llengua predominant en el treball. Potser un dels casos més destacats sigui la Bill 101, que contenia una disposició en què s'exigia que el francès fos l'única llengua utilitzada a la publicitat comercial. Segons la majoria dels indicadors, el govern del Quebec ha tingut un èxit substancial en la seva política lingüística.

És cert que hi ha hagut un augment espectacular del coneixement del francès, ja que la majoria dels infants immigrants són matriculats en escoles de llengua francesa; això es deu principalment al Projecte de llei 101. El nombre d'infants que no era de llengua materna anglesa ni francesa (*al·lòfons*) assistents a escoles de llengua francesa va augmentar del 7.9% entre 1970-71 a un 75 % al 1997; entre els nens nouvinguts el percentatge fou del 95 %.²² L'entrada d'un nombre tan gran de nens al·lòfons en el sistema d'ensenyament en llengua francesa no ha estat lliure de tensions. Sovint sorgeixen conflictes sobre qüestions relacionades amb l'ús per part dels infants al·lòfons, de llengües que no són la francesa.²³ De qualsevol manera hi ha estudis segons els quals aquesta estratègia està tenint èxit: el domini del francès per part dels nens al·lòfons està pràcticament al mateix nivell que el dels nens francòfons.²⁴

Així, el model històric de nens immigrants que s'afegien a la comunitat anglòfona s'ha trencat. Sens dubte, l'any 2000 un 55.6% de graduats de secundària

21. Vg. l'argumentació de Peter Krauss sobre els avantatges del "federalisme lingüístic" com una fórmula per acomodar millor la diversitat lingüística a Peter Kraus, "Political Unity and Linguistic Diversity", *Archives européennes de sociologie*, XLI, 1 (2000), 148.

22. Marc V. Levine, *La Reconquête de Montréal* (Montreal: vlb éditeur, 1997), 229.

23. *Ibid.*, 235-7.

24. McAndrew, *Immigration et diversité à l'école*, 30.

al·lòfons que havien estudiat francès van triar d'assistir a la institució educativa CÉGEPS (*Collège d'enseignement général et professionnel*), en francès en comptes d'anglès.²⁵ De la mateixa manera, entre els immigrants al·lòfons nouvinguts al Quebec (entre 1976 i 1991) que han canviat la llengua de casa, el 69 % ha adoptat el francès.²⁶ Més enllà d'aquest fet, el nou estatus de la llengua francesa ha induït la població anglòfona establerta a desenvolupar una capacitat en llengua francesa.

De la mateixa manera, hi ha hagut un augment significatiu de l'ús del francès al Quebec. Ara el francès és molt més habitual com a llengua del treball. Entre 1971 i 1989, la proporció de treballadors de Montreal que treballava "generalment en francès" va passar del 42% al 56%. L'any 1989, el 85% dels treballadors de Montreal afirmava que podia treballar almenys la meitat del temps en francès; una clara majoria podia fer-ho almenys el 90% del temps.²⁷ Fins i tot ara la possibilitat de treballar principalment en francès és més baixa en els nivells elevats de les jerarquies corporatives. Tanmateix, l'any 1993, el 52% dels administradors francòfons i el 43% dels professionals francòfons podia treballar almenys el 90% del temps en francès.²⁸ A més, cada vegada s'espera més que els anglòfons tinguin coneixements bàsics de francès. El resultat ha estat la conversió de la població treballadora de Montreal a un bilingüisme predominantment francès. Això no compleix encara l'objectiu de la Bill 101, que pretenia que el francès es convertís en la llengua habitual a la feina. Però certament representa la fi del domini històric de l'anglès en els nivells elevats de l'economia del Quebec. Tanmateix, el procés de francesització s'ha estancat a partir de l'any 1998 segons les investigacions d'una comissió pública creada pel govern del Quebec per esbrinar-hi l'estat de la llengua francesa (Etats Généraux de la Langue Française ha demanat una nova estratègia relativa a la llengua del treball).²⁹

A més, les diferències entre francòfons/anglòfons han desaparegut com a resultat dels efectes combinats de la legislació de la llengua, l'expansió del sector públic del Quebec i el suport de l'estat a les empreses de propietat francòfona. I la proporció de francòfons en posicions administratives ha augmentat molt. Dins del conjunt del territori del Quebec, la proporció de francòfons en posicions administratives a les empreses va passar d'un 31% l'any 1959 a un 58% l'any 1988.³⁰

La potenciació del francès ha anat acompanyada d'un trasllat substancial d'oficines centrals d'empreses i d'anglòfons, del Quebec cap a Ontàrio. Sens dubte

25. Commission des États généraux sur la situation de l'avenir de la langue française au Québec, *Le Français: une langue pour tout le monde* (Quebec, Quebec: Gouvernement du Québec, 2001), 59.

26. Castonguay, "The Fading Canadian Duality", 51.

27. Levine, *La Reconquête de Montréal*, 305.

28. *Ibid.*, 308.

29. Commission, *Le Français: une langue pour tout le monde*, 99-113.

30. Levine, *La Reconquête de Montréal*, 322-323.

es pot argumentar que aquests fets han estat provocats en part per la nova política lingüística. No obstant això, ja sigui directament o indirecta, la política lingüística ha ocasionat un canvi profund en l'ús del francès com a llengua del treball.

És ben segur que, entre els habitants del Quebec que no tenen el francès com a llengua materna o primària, el coneixement de l'anglès no en garanteix l'ús a tots els sectors de la vida. Encara que utilitzin extensament el francès en el lloc de treball, potser l'utilitzaran molt menys a la seva vida privada. Així doncs, entre els infants al·lòfons que estudiaven a les escoles franceses de Montreal el percentatge dels que utilitzaven el francès a casa era d'un 8,9% els anys 1983-84, però també només d'un 13,6% els anys 1989-1990. De la mateixa manera, entre *tots* els nens al·lòfons de l'île de Montréal la proporció dels que utilitzaven el francès a casa va passar del 4,6% els anys 1983-84 al 12% els anys 1994-95. Així i tot, la proporció d'estudiants que utilitzava l'anglès a casa, que havia estat del 24,9% els anys 1983-84, ha baixat, però encara se situava en el 13,6% els anys 1994-95.³¹

Davant d'aquesta circumstància, les ambicions lingüístiques del govern del Quebec eren molt més realistes en termes de demografia i de sociologia de la llengua que les del govern federal. En comptes de combatre la tendència històrica que una llengua fos dominant en una regió concreta, la política pretenia reforçar aquest domini i estendre'l al sector privat de l'economia. Tanmateix, en la mesura que això ha fet del francès la llengua habitual de comunicació en la majoria de situacions al Quebec, s'ha creat un domini de l'anglès a la resta del país. Amb aquest procés la societat francòfona s'ha igualat amb la societat anglòfona al Quebec: ja no hi ha diferències salarials significatives entre els dos grups.

Amb tot, si el model territorial ofereix una ruta més realista per garantir la igualtat de les llengües, especialment en termes socials i econòmics, a la vegada que assegura la seva supervivència, no pot resoldre el repte d'aconseguir la igualtat en l'àmbit polític. En un sistema federal, el model de domini basat en les regions podria perseguir-se a nivell estatal o provincial, però què hi ha de les institucions polítiques comunes? En particular, com es pot aconseguir la igualtat en l'ús de la llengua en el servei públic? En aquest terreny, no hi ha respostes senzilles.

Més enllà d'això, el model territorial, especialment aplicat en l'àmbit estatal o provincial en un sistema federal, pot posar problemes seriosos a les ambicions de l'estat de construir una nació. En la mesura que una llengua única es converteix en dominant a escala regional, especialment si ho fa a través de les accions de l'estat regional, hi ha la possibilitat que sorgeixi un projecte estatal contrari a la nació-estat. Aquest ha estat, naturalment, el cas al Quebec. La Bill 101 del govern del Partit Quebequès pot haver-se desenvolupat sobre les bases unilin-

31. *Ibid.*, 237-8.

güístiques de la Bill 22 del Partit Liberal, però en mans dels sobiranistes, especialment de l'autora de la Bill 101, Camille Laurin, l'afirmació de la llengua francesa i l'afirmació del Quebec com a nació es van convertir en parts del mateix procés.

3.4. Igualtat dins de territoris designats

Més enllà d'arranjaments que s'estenen arreu de tot l'estat, la igualtat lingüística podria establir-se a l'interior de regions específiques. En el cas de Canadà, ja he fet al·lusió al pla –mai implementat– d'establir districtes bilingües. Però també podem assenyalar el cas de la província de New Brunswick, en la qual l'any 1969 es va aprovar legislació que establia l'anglès i el francès com a llengües oficials, i l'any 1993 va adoptar una esmena constitucional establint que les comunitats lingüístiques anglesa i francesa “tenen un estatus igual i idèntics drets i privilegis, inclòs el dret a disposar d'institucions educatives diferents i d'institucions culturalment diferents necessàries per a la conservació i promoció d'aquelles comunitats”.³² Cap altra província té un règim semblant; però el fet és que a New Brunswick els dos grups lingüístics s'acosten molt més a l'equilibri lingüístic, 31% / 69%, que a cap altra província. De la mateixa manera, la major part de Bèlgica pot estar dividida en regions unilingües; però, naturalment, Brussel·les és formalment bilingüe.

Espanya, és clar, representa una situació molt diferent. L'Estat espanyol s'ajusta clarament a la meua premissa bàsica, segons la qual, sempre que sigui possible, un estat reconeixerà una única llengua. Aproximadament el 25% de la població d'Espanya parla català, basc o gallec, alhora que l'espanyol, però la Constitució espanyola no concedeix cap estatus a aquestes altres llengües dins de l'Estat espanyol: “El castellà és la llengua espanyola oficial de l'estat”.³³ La ciutadania espanyola comporta l'obligació de conèixer aquesta llengua i el dret a utilitzar-la. Per tant, en la mesura que hi ha una acomodació per part d'aquestes altres llengües, és a nivell local, a les regions, on la gent les coneix i les utilitza, i aquesta acomodació no implica cap pèrdua d'estatus per a l'espanyol: es basa estrictament en la cooficialitat.

Un arranjament inhabitual, almenys entre els països industrialitzats avançats,³⁴ la cooficialitat representa un “règim d'excepció” o concessió a les condicions

32. Constitution Amendment 1993 (New Brunswick), sec. 1.

33. Presidencia del Gobierno, *Spanish Constitution, Art 3 (1 and 2)*, 1982.

34. “En institucionalitzar el bilingüisme dins de les seves regions de llengua dual, Espanya sembla haver optat per una solució única en les societats industrialitzades occidentals” (Goldie Shabad i Richard Gunther), “Language, Nationalism, and Political Conflict in Spain,” *Comparative Politics* Juliol, 1982, 14, 444.

locals. La llengua oficial de l'estat manté intacte el seu estatus, només que s'hi ha "afegit"³⁵ una llengua local. A diferència del que passa a Canadà o a Bèlgica, aquestes llengües no estan reconegudes a les institucions centrals.

Fins a quin punt proporciona un règim com aquest una base viable per establir la igualtat en el coneixement i l'ús de les llengües? Sobre la base de l'experiència catalana podem afirmar que la llengua "local" pot assumir un estatus igual al de la llengua de l'estat central com a llengua de deliberació en el parlament i també com a llengua de treball en el servei públic. De la mateixa manera, la cooficialitat ha proporcionat a la Generalitat un ampli mandat per tal de garantir que tots els residents de Catalunya adquireixin competència en la llengua catalana, fins al punt que l'educació pública ha de ser principalment en català, i de manera especial en els nivells elementals. També ha estat possible no només mantenir la ràdio i la televisió públiques, sinó també subvencionar diaris en llengua catalana. Ni tan sols la Bill 101 del Quebec proporciona suport financer per als diaris en llengua francesa. D'aquesta manera, la Llei de normalització lingüística ha fet molt per restaurar el català de l'estat marginal en què es trobava sota Franco, quan no només havia deixat de ser una llengua pública, sinó que per a molts catalans no era ni tan sols un mitjà amb què poder llegir i escriure. Els censos anuals de la Generalitat sobre la capacitat dels residents de Catalunya per llegir, escriure i parlar són un bon testimoni de l'important progrés que s'ha fet a l'hora de difondre el *coneixement* del català.

Però què podem dir de l'ús real del català? En quina mesura els catalans, fins i tot aquells que tenen el català com a llengua materna, utilitzen activament aquesta llengua a totes les esferes de la vida? Aquí les asimetries fonamentals entre el català i el castellà, o espanyol, entren en joc. Segons les estimacions més generoses, parlen el català menys de 7 milions de persones, gairebé totes residents a Espanya. En canvi, dins del conjunt d'Espanya hi ha un nombre de persones que coneixen l'espanyol gairebé sis vegades més elevat que el de persones que coneixen el català. A nivell internacional, hi ha 35 vegades més persones que coneixen l'espanyol. Dins de Catalunya el català continua ocupant un lloc secundari com a llengua del treball en moltes àrees de l'economia. Continua sent secundari com a llengua dels mitjans de comunicació de masses. És cert que Barcelona té una indústria editorial vigorosa, però la majoria de títols publicats són castellans i no catalans. La gent que té el català com a llengua materna continua canviant al castellà si aquella és la llengua materna de les persones amb qui es relacionen.³⁶

35. Clare Mar-Molinero, "The Iberian Peninsula: Conflicting Linguistic Nationalisms", en Barber i Carmichael, *Language and Nationalism in Europe*, 103.

36. Aquesta és una de les raons per les quals un dels investigadors capdavanters de la planificació de la llengua catalana, Miquel Strubell, "no és del tot optimista" respecte al futur del català (Miquel Strubell, "Language, Democracy and Devolution in Catalonia", *Current issues in Language and Society*, Vol. 5, nº 3, 1998, 176).

Resumint, potser el català és formalment igual al castellà, i potser gaudeix d'igualtat plena a les institucions polítiques, però és molt lluny de ser igual en termes socials i econòmics. De fet, fins i tot a Barcelona, només una minoria de la població té el català com a llengua materna.

Si la Generalitat volgués eliminar aquestes asimetries, hauria d'afavorir l'ús del català per damunt del castellà, i fer-ho de manera concertada i sistemàtica. Més enllà d'això hi ha la tendència natural de tots els estats, tant els regionals com els centrals, a afavorir una llengua única.

Per aquest motiu, en els debats de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya es va intentar que el català fos l'única llengua oficial i s'obligués tots els residents a conèixer-la, de la mateixa manera que coneixen el castellà. Però, és clar, la cosa no va passar de ser un simple intent. És cert que l'Estatut declara que el català és la llengua de Catalunya. Però se n'han sortit?

La Llei de normalització lingüística³⁷ no havia de basar-se únicament en la *llengua pròpia* com a argument. Podia situar els seus objectius perfectament dins la cooficialitat. Com que el català havia caigut en un estat tan deplorable durant el règim franquista, la igualtat entre el català i el castellà necessàriament exigia una sèrie de mesures destinades a restaurar el català al lloc que li corresponia. Sobre aquesta base, es podien justificar fàcilment mesures que privilegiessin el català, com per exemple donar suport financer als diaris en llengua catalana, a la televisió i la ràdio públiques en llengua catalana i als programes d'immersió en català a les escoles públiques.

La Llei de política lingüística de 1998 pretén impulsar més encara aquesta afirmació del català, especialment pel que fa a l'ús. En particular, la llei se centra en l'ús del català al món socioeconòmic. Tot i així, les darreres mesures es queden molt curtes quan se les compara amb la Bill 101 del Quebec, ja que el català només és obligatori a les operacions internes de les empreses públiques. Les empreses privades només cal que utilitzin el català, però no de manera exclusiva, en les seves relacions amb el públic. Fins i tot si no ho fan no poden ser objecte de sancions.

No obstant això, per moderada que sigui la Llei de política lingüística, posa de relleu la contradicció entre un règim de cooficialitat i l'afirmació del català. Això pot explicar per què, a diferència de la Llei de normalització, la Llei de política lingüística va generar una forta oposició i es van crear grups com el Foro Babel.

És clar que el règim de cooficialitat deixa poc espai a qualsevol altra afirmació del català dins la política lingüística de la Generalitat. No pot haver-hi la defensa directa de la llengua nacional que va ser tan important per a l'èxit de la política

37. Aquesta discussió de la primera i segona llei lingüística ha estat treta de Kenneth McRoberts, *Catalonia: Nation-Building Without a State* (Toronto: Oxford University Press, 2001), cap. 7.

lingüística del Quebec. Però les restriccions no són tan sols constitucionals, sinó que es troben a la demografia interna de Catalunya. Amb gairebé un cinquanta per cent de ciutadans que no tenen el català com a llengua materna, és difícil de veure com podria Catalunya escapar a un règim bilingüe, encara que la constitució ho permetés. Les jurisdiccions que preveuen una única llengua oficial, ja siguin al Quebec, a les regions de Bèlgica o als cantons suïssos, tenen poblacions que parlen aquella llengua de manera amplament majoritària.

Per tant, em sembla que l'afirmació del català no pot confiar tan plenament en la política governamental com va fer-ho, per exemple, l'afirmació del francès al Quebec. Encara que la Generalitat pogués desenvolupar una política lingüística semblant a la de la Bill 101, no té, ni de bon tros, els poders que té el Quebec com a província dins de la federació.

En canvi, històricament, Catalunya ha tingut des de sempre una societat civil especialment rica. Si Catalunya destaca menys en aquest àmbit del que acostumava en el passat,³⁸ no és menys cert també que encara posseeix un gran nombre d'institucions que poden ser prou actives en la defensa de la llengua catalana. A més a més, purament en termes lingüístics, el repte amb el qual s'enfronta la Generalitat és menys formidable que el que van haver d'afrontar els planificadors lingüístics del Quebec. Després de tot, hi ha una aclaparadora majoria de residents catalans que tenen com a primera llengua el castellà en comptes del català. Per a ells, la tasca d'aprendre català és menys feixuga que la d'aprendre francès per als anglòfons, i la majoria dels altres no-francòfons al Quebec. La diglòssia català-castellà sembla ser una proposta prou viable. Naturalment, segons el cens anual de la Generalitat, al voltant d'un 95% de residents a Catalunya afirma que pot entendre el català.³⁹ El desafiament radica a transformar el coneixement en ús.

En aquest cas, es depèn molt de les actituds dels parlants catalans, i de la seva disposició a utilitzar el català quan es relacionen amb persones que tenen el castellà com a primera llengua. En bona part, el moment crucial de la transformació lingüística del Quebec es va produir a mitjans dels anys 60, molt abans de les Bills 22 i 101. Com a senzilla expressió de l'afirmació nacional general dominant a la francòfona Montreal en aquells moments, els clients francòfons dels centres comercials van començar a insistir que se'ls atengués en francès. No va caldre cap directiva governamental que forçés els centres comercials a assegurar-se que els seus venedors parlessin francès. Amb la demanda del públic va ser suficient perquè això fos així.

Però, segons totes les indicacions, els parlants catalans encara han de donar aquest primer pas i insistir a utilitzar el català en les converses amb persones que

38. McRoberts, *Catalonia*, cap. 6.

39. Institut d'Estadística de Catalunya, "El coneixement del català l'any 1996", abril 1998, 8.

tenen el castellà com a primera llengua. Entre els catalans d'edat avançada, els hàbits formats a l'època de Franco poden estar massa arrelats per canviar-los. Però els estudis de Woolard⁴⁰ i Boix suggereixen que, almenys durant els primers anys de la dècada dels 90, ni tan sols els joves insistien a utilitzar el català. El que és evident és que ni la més rigorosa política lingüística estatal pot governar la llengua de les converses individuals entre els ciutadans.

4. CONCLUSIONS

Resumint, el nostre ràpid repàs de la pràctica general, així com el nostre estudi més detallat dels casos de Canadà i Espanya, confirma diverses proposicions. Primera: tant si ho reconeixen com si no, tots els estats regulen la llengua. Això ho fan en nom de l'eficàcia, però la majoria ho fan també per tal d'aconseguir l'objectiu preeminent de crear una nació. Segona: sempre que sigui possible, els estats afavoreixen una única llengua comuna. Això no és així només per l'interès de l'estat en l'eficàcia i la construcció de la nació, sinó almenys dins de la tradició jacobina, per valors com la deliberació democràtica, la participació i la igualtat econòmica i social dels individus. Tercera: si alguns estats reconeixen més d'una llengua, generalment només permeten que hi hagi una sola llengua addicional. I, com els casos de Canadà i Espanya demostren clarament, aquest reconeixement pot ser que arribi després que els intents d'eliminar aquesta segona llengua han fracassat.

Si un estat ha de reconèixer dues o més llengües, sobre la base de què hauria de fer-ho? Tant els valors de la igualtat social i econòmica com la democràcia i l'ideal de construcció de la nació dicten que això hauria de fer-se sobre la base de la igualtat. Però, com pot organitzar-se això de la millor manera? És clar que les llengües han de gaudir d'igualtat dins de les estructures de l'estat. Però què passa quan l'estat es relaciona amb els ciutadans? I quina és la millor manera d'assegurar la igualtat social i econòmica?

Els casos de Canadà i Espanya, i també els de Bèlgica i Suïssa, suggereixen que les llengües generalment tenen bases territorials i que qualsevol política lingüística ha de tenir en compte aquest fet. L'intent de l'Estat canadenc de crear la igualtat entre l'anglès i el francès a tot el país ha fracassat; l'imperatiu territorial ha estat simplement massa poderós. Si l'objectiu preeminent és la igualtat social i econòmica de les llengües, aleshores potser el millor camí seria el territorial, cada llengua en el seu propi territori. Després de tot, el francès només ha pogut assegurar-se un lloc com a llengua d'ús a Canadà un cop ha establert el seu domi-

40. Kathryn A. Woolard i Tae-Joong Gahng, "Changing Language Policies and Attitudes in Autonomous Catalonia," *Language and Society*, 19 (1990), 311-30, i Emili Boix, *Identitat i llengua en els joves de Barcelona* (Barcelona: Edicions 62, 1993), 203-12.

ni dins del Quebec. Però una estratègia com aquesta presenta riscos: pot ser contrària al projecte de l'estat central de construir una nació. A més, com es pot fer això amb una llengua com el català? És possible que el català domini una gran part del territori de Catalunya, quan només una minoria de la població de Barcelona l'utilitza com a llengua principal. En conjunt, amb prou feines el parla la meitat de la població de Catalunya. Resumint, la cooficialitat no és només un requisit constitucional, sinó que es deriva lògicament de l'estructura demogràfica de Catalunya.

Al cap i a la fi, potser és aquesta la conclusió real que es pot treure d'aquesta anàlisi. Quan es tracta de llengües, hi ha límits en el que qualsevol estat pot aconseguir. Les estratègies de canvi que donen millor resultat són aquelles que miren de potenciar les forces demogràfiques en lloc de contrarestar-les, com s'ha fet al Quebec. Però si la demografia no afavoreix els objectius d'un estat, ja sigui el govern federal canadenc o la Generalitat de Catalunya, aleshores l'èxit pot ser d'allò més fugisser.

[Traducció: Servei Lingüístic de la Universitat Rovira i Virgili]